

Історія формування змісту кримінально-правових заборон ухилення від покарання, не пов'язаного із позбавленням волі, за проектами КК України 2001 року

В статті розглядаються положення проектів КК України 2001 року, які стосуються кримінальної відповідальності за ухилення від відбування покарання не пов'язаного із позбавленням волі. Констатується, що в цих проектах закладалися різні концептуальні засади щодо формування змісту кримінально-правових заборон за вказані діяння. При цьому робиться висновок про доцільність врахування в чинному КК України положень альтернативного проекту у частині кримінальної відповідальності за ухилення юридичних осіб від виконання примусових заходів кримінально-правового впливу. Окрім того, доводиться необхідність уточнення назви ст. 389 КК України.

Ключові слова: ухилення від відбування, проект КК України, покарання, не пов'язане із позбавленням волі, штраф, заміна покарання.

В статье рассматриваются положения проектов УК Украины 2001 года, которые касаются уголовной ответственности за уклонение от отбывания наказания не связанного с лишением свободы. Констатируется, что в этих проектах закладывались различные концептуальные основы по формированию содержания уголовно-правовых запретов за указанные деяния. При этом делается вывод о целесообразности учета в действующем УК Украины положений альтернативного проекта в части уголовной ответственности за уклонение юридических лиц от исполнения принудительных мер уголовно-правового воздействия. Кроме того, доказывается необходимость уточнения названия ст. 389 УК Украины.

Ключевые слова: уклонение от отбывания, проект УК Украины, наказание, не связанное с лишением свободы, штраф, замена наказания.

In the article the provisions of the draft Criminal Code, 2001, which relate to the criminal liability for evasion from punishment not connected with deprivation of liberty. It is stated that these projects form different conceptual bases for the formation of the content of criminal prohibitions for these acts. This concludes the appropriateness of accounting in the current Criminal Code provisions of the alternative project of the criminal liability of legal persons for failure to perform the coercive measures of criminal law. In addition, the need to clarify the titles dokazyvaetsya Art. 389 of the Criminal Code of Ukraine

Keywords: evasion from serving the draft Criminal Code of Ukraine, punishment not connected with imprisonment, fines, penalties replacement.

Актуальність теми. Питання реформування вітчизняного кримінального законодавства, в останній період, набувають особливої актуальності та значення. З одного боку пояснюється це суттєвим соціально-політичними перетворенням в суспільстві, та переосмисленням певних соціальних цінностей, а з іншого — вимогами міжнародних інституцій, до яких інтегрується Україна. Не є винятком тут і питання кримінальної відповідальності за ухилення від відбування покарань, не пов'язаних із позбавленням волі, оскільки існуючі законодавчі положення навряд чи можна визнати досконалыми. Водночас сама специфіка цих злочинних діянь свідчить порівняно про невисоку суспільну небезпечність особи (враховуючи, що особі було призначено покарання не пов'язане із позбавленням волі), однак така небезпечність є стійкою.

При цьому основоположним, на наш погляд, є з'ясування концептуальних засад встановлення кримінальної відповідальності за такі діяння та передумови їх формування в чинному КК України. Відтак вбачається, що поглиблене дослідження питань кримінальної відповідальності за ухилення від відбування покарань, не пов'язаних із позбавленням волі, повинно, в першу чергу, ґрунтуватися на вивченні генезису розвитку та історичних передумов визначення існуючих концептуальних засад кримінальної відповідальності за ці діяння. Як свідчить дослідження змісту КК України 2001 року та КК УРСР 1922, 1927 та 1960 років, формулювання існуючого підходу до кримінальної відповідальності за ухилення від відбування покарання, не пов'язаного із позбавленням волі, відбулося із прийняттям КК України 2001 року.

У відповідності з цим і виникає необхідність поглибленого аналізу генезису становлення системи кримінальної відповідальності за ухилення від відбування покарань, не пов'язаних із позбавленням волі, за проектами КК України 2001 року.

Стан наукового дослідження. Принагідно зазначимо, що питання кримінальної відповідальності за такі злочинні діяння деякою мірою вже розглядалися в працях вітчизняних та зарубіжних вчених, зокрема: О.Р. Абдрахманової, Л.Г. Бандолі, І.Г. Богатирьова, Б.М. Ботоева, І.А. Вартилицької, О.Г. Демидова, О.М. Джужи, С.І. Іванової, А.С. Колосова, В.Е. Квашиса, К.В. Мазняка, Л.Р. Сафіна, О.О. Тимофєєвої, В.О. Уткіна та ін. Утім, ці дослідження жодним чином не стосувалися аналізу передумов формування концептуальних засад кримінальної відповідальності та пропозицій, які викладалися у проектах КК України 2001 року.

У відповідності з цим, **метою** статті є дослідження передумов формування концептуальних засад кримінальної відповідальності за ухилення від відбування покарання, не пов'язаного із позбавленням волі, за проектами КК України 2001 року.

Виклад основного матеріалу. На основі цього нами буде проведено порівняльне дослідження положень проектів КК України 2001 року та поправок до них щодо встановлення кримінально-правової заборони ухилення від відбування покарання, не пов'язаного із позбавленням волі. Саме такий підхід дасть змогу з'ясувати передумови існування сучасного підходу до кримінальної відповідальності за вказані злочинні діяння, визначити наявні недосконалості редакції кримінально-правової заборони і з'ясувати причини їх виникнення та можливі шляхи розв'язання. Більше того, вивчення законодавчих пропозицій стосовно питань кримінальної відповідальності за ухилення від відбування покарання, не пов'язаного із позбавленням волі, які відображалися в проектах КК України є невід'ємною основою для подальшого наукового дослідження кримінально-правової характеристики вказаного злочинного діяння.

Таким чином, слід перейти до аналізу положень проектів КК України 2001 року. Йдеться про те, що вивчення положень проектів КК України, дасть змогу всебічно дослідити процес формування спеціальної кримінально-правової норми про відповідальність за ухилення від відбування покарання та сформулювати на цій основі, можливі пропозиції щодо удосконалення її змісту. При цьому, важливим є не просто аналіз існуючих положень, які відображені, у чинному КК України, але й їх порівняння із положеннями альтернативного проекту КК України. Йдеться, зокрема, про проект КК України № 1029 від 12 травня 1998 року, поданий Кабінетом Міністрів України [2], та проект КК України № 1029-1 від 15 травня 1998 року, поданий народним депутатом України І.М. Пилипчиком [1]. Принагідно слід наголосити, що Верховною Радою України був прийнятий проект КК України № 1029, тоді як проект № 1029-

1 не знайшов належної підтримки, хоча окремі концептуальні основи цього проекту з часом починають знаходити своє відображення в нормах чинного КК України.

В положеннях цих проектів відображається дещо різні підходи до встановлення кримінальної відповідальності за досліджувані діяння. Відмінність така, з одного боку, стосується самого спектру кримінальних покарань, не пов'язаних із позбавленням волі, за ухилення від виконання (відбування), яких може наставати кримінальна відповідальність, а з іншого — способу описання кримінально-правової заборони самого ухилення від відбування покарання.

Проте, першочерговим у цьому контексті є з'ясування концептуальних засад встановлення кримінально-правової заборони ухилення від відбування покарань, не пов'язаних із позбавленням волі. Так, за проектом КК України № 1029 пропонувалося встановити кримінальну відповідальність за такі діяння у окремій статті (ст. 361), яка була включена до розділ XVIII Особливої частини КК України «Злочини проти правосуддя». По суті ці основні положення, з певними поправками (змiнами), й знайшли своє відображення в КК України 2001 року. При цьому зазначимо, що відповідна спеціальна кримінально-правова норма передбачала встановлення кримінальної відповідальності за ухилення від відбування таких видів покарання як штраф, позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю, виправні роботи, обмеження волі [2]. Разом із цим, в нормах Загальної частини пропонувалося передбачити такі положення щодо заборони ухилення: 1) в контексті визначення основних та додаткових видів покарання (ч. 5 ст. 49) передбачити положення, що у випадку ухилення від відбування покарання, відповідальність за це передбачається в ст. 361 та ст. 365; 2) в контексті загальної характеристика штрафу як виду покарання (ч. 4. ст. 50) визначити положення, що у разі неможливості сплати штрафу, він може бути замінений виправними роботами.

На відміну від цього, проектом КК України № 1029-1 не передбачалося спеціальної кримінально-правової норми про відповідальність за ухилення від відбування покарання, не пов'язаного із позбавленням волі. Однак, кримінально-правова заборона таких діянь все-таки передбачалася, але передбачалася розрізнено. Зокрема, з одного боку в нормах Загальної частини встановлювалася заборона ухилення від відбування покарання у вигляді штрафу (ст. 58), а з іншого — в нормах Особливої частини пропонувалося встановити кримінальну відповідальність за ухилення від відбування покарання у вигляді конфіскації майна (ч. 2 ст. 252) та кримінальну відповідальність за невиконання судового рішення (ст. 253), що за своєю сутністю могло охоплювати відповідальність за ухилення від інших видів покарань, не пов'язаних із позбавленням волі [1]. При цьому спеціальна заборона ухилення від відбування інших видів покарань окремо не передбачається.

Що ж стосується положення про заборону ухилення від відбування покарання у вигляді штрафу, то у випадку коли фізична особа ухиляється від такого покарання, суд може прийняти рішення про заміну їй несплаченої частини штрафу, покаранням у вигляді позбавлення волі на певний строк.

У цьому зв'язку слід звернути увагу, що проектом КК України № 1029-1 пропонувалося визнавати суб'єктом кримінальної відповідальності не тільки фізичну, але й юридичну особу. Відтак, система покарань включала також покарання, які можуть застосовуватися до юридичних осіб, а саме: кримінальна реституція, штраф, конфіскація знарядь і засобів вчинення злочину, заборона здійснювати певну

діяльність, оголошення юридичної особи злочинною організацією та її ліквідація з конфіскацією майна. У відповідності з цим, ст. 58 проекту КК України № 1029-1 визначає також положення про заборону ухилення юридичних осіб від відбування покарання у вигляді штрафу. Зокрема пропонувалося передбачити, що у випадку ухилення юридичної особи від відбування покарання у вигляді штрафу, суд може замінити його конфіскацією майна у подвійному розмірі несплаченого штрафу [1]. На наш погляд, така пропозиція набуває певної актуальності, із урахуванням того, що до КК України були внесені зміни та запроваджена можливість застосування кримінально-правових заходів до юридичних осіб.

Утім, згодом проект КК України № 1029-1 був відхилений Верховною Радою України, а проект № 1029 був прийнятий у першому читанні і під час підготовки до другого та третього читання зазнав певних змін, які торкнулися також і питань кримінальної відповідальності за ухилення від відбування покарань не пов'язаних із позбавленням волі.

Так, при підготовці Загальної частини проекту КК України до другого читання, була врахована поправка народного депутата Г.А. Васильєва про викладення ч. 4 ст. 50 проекту у новій редакції, а саме визначення критеріїв заміни штрафу [3]. Разом із цим, при підготовці Особливої частини проекту КК України до другого читання, була врахована поправка народно депутата України В.В. Медведчука про виключення із статті про відповідальність за ухилення від відбування покарання, не пов'язаного із позбавленням волі, частини третьої, яка стосувалася відповідальності за ухилення від відбування покарання у вигляді обмеження волі. Водночас, норма про ухилення від відбування покарання у вигляді позбавлення та обмеження волі (ст. 362) була викладена в новій редакції [4].

У зв'язку з цим простежується певне упущення законодавця, яке виразилося у системності опрацювання поправок (пропозицій), що подавалися до проекту КК України під час підготовки його до другого та третього читання. Насамперед йдеться про співвідношення назви статті та змісту диспозиції статі Особливої частини КК України. Із викладеного вище бачимо, що першопочатково ст. 362 проекту КК України стосувалася відповідальності тільки за ухилення від відбування покарання у вигляді позбавлення волі, а ст. 361 цього проекту ухилення від відбування інших видів покарань не пов'язаних із позбавлення волі. Врахування описаної поправки (пропозиції) обумовило зміну назви ст. 362 проекту, а також звуження кола покарань, за ухилення від відбування яких, відповідальність передбачалася в ст. 361 проекту. Таким чином коло цих покарань було непов'язане із позбавленням та обмеженням волі. Утім, назва ст. 361 проекту КК України так і не зазнала змін і була викладена як: «Ухилення від покарання, не пов'язаного із позбавленням волі», хоча змістовно кримінально-правова заборона була звужена і в дійсності стосується покарань не пов'язаних із позбавленням та обмеженням волі.

У відповідності з цим виникає питання про доцільність уточнення назви ст. 389 КК України та відображення в ній, що цей вид ухилення стосується покарань, які не пов'язані із позбавленням чи обмеженням волі.

Згодом при підготовці проекту КК до третього читання система покарань була доповнена покаранням у вигляді громадських робіт, у відповідності з цим і виникла необхідність встановити кримінальну відповідальність за ухилення від відбування цього виду покарання. При цьому, були внесені відповідні зміни в статтю Особливої частини і поряд із відповідальністю за ухилення від відбування покарання у вигляді

виправних робіт була встановлена відповідальність за ухилення від відбування покарання у вигляді громадських робіт [6]. Окрім того, у нормі Загальної частини, яка стосується заміни штрафу виправними роботами, було по-новому викладено підставу заміни, якою вважається не ухилення від сплати штрафу, а неможливість сплатити штраф, а також заміни його покаранням у вигляді громадських робіт [5].

Саме ці пропозиції (поправки) і вплинули на остаточний текст кримінально-правових заборон ухилення від відбування покарання, не пов'язаного із позбавленням волі, який викладений в КК України 2001 року.

Також слід звернути увагу, що при підготовці проекту КК України до третього читання, народним депутатом України М.Ю. Бродським, була внесена пропозиція про доповнення статті про відповідальність за ухилення від відбування покарання, не пов'язане із позбавленням волі, вказівкою, що такі діяння можуть вчинюватися тільки умисно [6].

Водночас, зазначимо, що в жодному із проектів КК України не пропонувалося закріпити нормативне визначення поняття «ухилення», до того ж такі пропозиції не формувалися і в поправках, які вносилися до проекту КК України № 1029, при підготовці до другого та третього читання. З одного боку це свідчить, начебто, про певну єдність розуміння цього поняття та про відсутність необхідності закріплювати його нормативне визначення, а з іншого — вказує на своєрідні упущення, які можуть призвести до складнощів розуміння цього поняття та неоднакового застосування відповідних кримінально-правових норм.

У контексті історичного генезису кримінальної відповідальності за ухилення від відбування покарання, не пов'язаного із позбавленням волі, необхідно також пригадати Закону України № 4025-VI від 15 листопада 2011 року «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності», яким стаття 53 КК України була викладена в новій редакції. Стосовно досліджуваного нами питання, то положеннями цього Закону були переформатовані підстави та правила заміни покарання у вигляді штрафу, іншими видами покарання [7].

Таким чином, бачимо, що починаючи із 2001 року ухилення від відбування покарання, не пов'язаного із позбавленням волі є самостійним злочином проти правосуддя (ст. 389 КК України). Водночас КК України 2001 року остаточно не усунув, існуючого раніше, підходу щодо заборони ухилення в нормах Загальної частини. Відтак на теперішній час в Україні існує змішана система відповідальності за ухилення від відбування вказаних видів покарань. Так з одного боку такі діяння є самостійним складом злочину, а з іншого — підставою для заміни покарання (штрафу) на більш тяжкі.

Отже, провівши дослідження історичних передумов формування змісту кримінально-правових заборон ухилення від відбування покарання, не пов'язаного із позбавленням волі, за проектами КК України 2001 року, можемо сформулювати наступні **висновки**.

По-перше, в проектах КК України 2001 року передбачалися різні підходи до формулювання кримінально-правових заборон ухилення від відбування покарання, не пов'язаного із позбавленням волі. З одного боку проектом КК України № 1029-1 від 15 травня 1998 року пропонувалося встановлення таких заборони тільки в нормах загальної частини, у вигляді підстави заміни покарання, не пов'язаного із позбавленням волі, від виконання якого ухиляється особа, більш тяжким. Натомість, проектом КК України № 1029 від 12 травня 1998 року, разом із заборonoю в нормах

Загальної частини пропонувалося передбачити і спеціальну кримінально-правову норму в Особливій частині, яка визначала ухилення від відбування покарання, не пов'язаного із позбавленням волі, як окремий склад злочину.

По-друге, враховуючи систему кримінальних покарань, яка передбачалася в проекті КК України № 1029-1 від 15 травня 1998 року, та можливість їх застосування до юридичних осіб, цим проектом встановлювалася також заборона ухилення юридичних осіб від відбування покарання. Утім, запровадження, в чинному КК України, інституту застосування заходів кримінально-правового впливу до юридичних осіб, вимагає замислитися над питаннями встановлення кримінально-правової заборони ухилення від відбування таких заходів.

По-третє, підготовка проекту КК України № 1029 від 12 травня 1998 року до другого та третього читання обумовила внесення ряду поправок, які не зазнали системного опрацювання. Відтак, зміст спеціальної кримінально-правової заборони був звужений і не охоплює ухилення від відбування покарання у вигляді обмеження волі, тоді як назва цієї норми не зазнала відповідного уточнення і була викладена в попередній редакції «Ухилення від покарання, не пов'язаного із позбавленням волі». У відповідності з цим і постає питання про необхідність уточнення назви ст. 389 КК України та доповнення вказівкою на те, що покарання, від яких ухиляється особа, не пов'язані з позбавленням чи обмеженням волі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Проект Кримінального кодексу України № 1029-1 від 15 травня 1998 року [Електронний ресурс] // Режим доступу : http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc34?id=&pf3511=3885&pf35401=3917.
2. Проект Кримінального кодексу України, підготовлений робочою групою Кабінету Міністрів України № 1029 від 12.05.1998 року [Електронний ресурс] // Режим доступу : http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc34?id=&pf3511=3865&pf35401=3898.
3. Порівняльна таблиця Загальної частини КК України до другого читання, станом на 19 травня 2000 року : проект КК України № 1029 від 12 травня 1998 року [Електронний ресурс] // Режим доступу : http://static.rada.gov.ua/osmir/tables/05_2000/TABL10290Z02.html.
4. Порівняльна таблиця Особливої частини і прикінцевих та перехідних положень КК України до другого читання, станом на 4 липня 2000 року : проект КК України № 1029 від 12 травня 1998 року [Електронний ресурс] // Режим доступу : http://static.rada.gov.ua/osmir/tables/06_2000/TABL10290O02.html.
5. Порівняльна таблиця Загальної частини КК України до третього читання, станом на 4 квітня 2001 року : проект КК України № 1029 від 12 травня 1998 року [Електронний ресурс] // Режим доступу : http://static.rada.gov.ua/osmir/tables/04_2001/TABL10290O03.html.
6. Порівняльна таблиця Особливої частини і прикінцевих та перехідних положень КК України до третього читання, станом на 4 квітня 2001 року : проект КК України № 1029 від 12 травня 1998 року [Електронний ресурс] // Режим доступу : http://static.rada.gov.ua/osmir/tables/04_2001/TABL10290O03.html.
7. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності : Закон України № 4025-VI від 15 листопада 2011 року [Електронний ресурс] // Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4025-17>